

ANVISNING FÖR EGENKONTROLL

1. Inledning

Syftet med tobakslagen är att användningen av tobaksprodukter och andra nikotinhaltiga produkter som innehåller för människor giftiga ämnen och orsakar beroende ska upphöra.

Det är förbjudet att sälja tobaksprodukter, nikotinvätskor, tobakssurrogat, röktilbehör och elektroniska cigaretter till en person under 18 år. Syftet med försäljningsförbudet är att förhindra att minderåriga får tillgång till produkterna i fråga och på så sätt förebygga att barn och unga börjar röka. Med hjälp av planen för egenkontroll säkerställer näringsidkaren att de försäljningsförbud som anges i tobakslagen iakttas.

Denna anvisning är avsedd som hjälpmedel för näringsidkarnas egenkontroll och introduktionen av butikspersonal. Näringsidkaren kan antingen använda den bifogade modellen till plan för egenkontroll och bilagorna som sådana genom att fylla i uppgifterna om varje försäljningsställe eller skraddarsy en plan som lämpar sig för näringsidkarens egna behov. De är dock inga myndighetsföreskrifter, utan var och en får själv göra upp en egen plan för egenkontroll i enlighet med landskapsförordningen om tobak och relaterade produkter (2021:150).

Planen för egenkontroll kan också upprättas i elektronisk form, och får tas med som en del av livsmedelslokalens andra planer för egenkontroll.

2. Minneslistor för egenkontroll

2.1. Näringsidkarens minneslista

Näringsidkaren har fullgjort sin skyldighet till egenkontroll då följande kriterier uppfylls:

1. En ansvarig person för egenkontrollen på försäljningsstället har utsetts.
2. Försäljningsstället har en skriftlig plan för egenkontroll som följs.
3. Planen för egenkontroll innehåller en förteckning över de produktgrupper som omfattas av egenkontrollen.
4. Alla uppgifter som krävs för egenkontrollen har bokförts.
5. Personalen har genomgått en introduktion i egenkontrollen.
6. Planen för egenkontroll är tillgänglig som en helhet för de anställda på försäljningsstället.
7. De bokförda uppgifterna om egenkontrollen bevaras under det innevarande kalenderåret och det därpå följande kalenderåret.
8. Uppföljningen fungerar och planen för egenkontroll uppdateras alltid vid behov.
9. Försäljningsdiskarna har placerats så att försäljaren fortlöpande kan

övervaka köpsituationen.

10. Den som säljer produkterna är minst 18 år. Personer under 18 år säljer produkter endast under övervakning av en person som har fyllt 18 år.

2. 2. Försäljarens minneslista

1. Sälj aldrig tobaksprodukter, nikotinvätskor, tobakssurrogat, röktilbehör eller elektroniska cigaretter till minderåriga. Du är skyldig att vägra sälja till minderåriga, och detta ger dig rätt att vägra att sälja till personer som inte kan bevisa sin ålder!
2. Kontrollera åldern på unga personer som ser ut att vara minderåriga. Åldern ska kontrolleras med hjälp av ett officiellt identitetsbevis, till exempel ett identitetskort med foto, ett körkort eller ett pass.
3. Om den unga inte kan eller vill uppvisa sitt identitetsbevis ska du inte sälja tobaksprodukter, nikotinvätska, tobakssurrogat, röktilbehör eller elektroniska cigaretter till honom eller henne.
4. Bokför alla problemsituationer i samband med kontroller av åldern och misstankar om förmedling och anteckna eventuella andra uppgifter som behövs för egenkontrollen. Be den som ansvarar för egenkontrollen om råd om du inte vet hur du ska agera.

3. Myndighetstillsyn och påföljder

Egenkontrollen övervakas i första hand av Ålands miljö- och hälsoskyddsmyndighet, ÅMHHM. Planen för egenkontroll ska på begäran visas upp för tillsynsmyndigheten.

Om näringsidkaren försummar att upprätta eller följa planen för egenkontroll kan ÅMHHM i enlighet med landskapslag (2020:111) om ändring av landskapslagen om tobak och relaterade produkter 10 § förena ett förbud eller ett åläggande med vite vilket myndigheten meddelar med stöd av bestämmelserna i denna lag. Bestämmelser om vite och hot om tvångsutförande finns i landskapslagen (2008:10) om tillämpning i landskapet Åland av viteslagen.

4. Produkter som omfattas av försäljningsförbudet och skyldigheten till egenkontroll

Skyldigheten till egenkontroll vid försäljning gäller produkter som enligt tobakslagen inte får säljas eller på annat sätt överlåtas till personer under 18 år. Dessa produkter är tobaksprodukter, nikotinvätskor, tobakssurrogat, röktilbehör och elektroniska cigaretter.

Med tobaksprodukt avses en produkt som kan förbrukas och som helt eller delvis består av tobak (nicotiana). Tobaksprodukter är bland annat:

- cigaretter
- cigariller och cigarrer
- cigarettobak, piptobak eller annan lös tobak
- örtcigaretter som innehåller tobaksplanta och vattenpiptobak
- tuggummi och motsvarande produkter som innehåller tobaksplanta.

Med *nikotinvätska* avses vätska som innehåller nikotin och är avsedd för förångning med hjälp av en elektronisk cigarett och som inte innehåller mer nikotin än 20 milligram per milliliter och inte ska användas för de ändamål som avses i 3 § 1 mom. i läkemedelslagen (395/1987).

Med *tobakssurrogat* avses en produkt som till användningssättet motsvarar en tobaksprodukt, men som inte innehåller tobak. Tobakssurrogat är bland annat:

- örtprodukter för rökning som inte innehåller tobak
- nikotinfria vätskor som är avsedda för elektroniska cigaretter
- energi- eller örtsnus.

Med *relaterade produkter* avses ett tillbehör eller redskap som huvudsakligen är avsett att användas vid tobaksrökning eller för förberedelse till tobaksrökning. Följande varor och varugrupper betraktas som relaterade produkter:

- cigarettpapper, även som block eller hylsor
- cigarettrullare eller med dessa jämförbara apparater eller föremål
- filter som hör till tobaksprodukter eller fogas till dessa, såsom filtrerande piphuvud och filterpatroner
- cigarr- och cigarettmunstycke eller med dessa jämförbara varor samt delar till dessa
- tobakspipor, vattenpipor, piphuvud, pipskaft och andra pipdelar
- förnödenheter till cigarr- och cigarettmunstycken eller med dessa jämförbara varor och delar till dessa samt till tobakspipor, piphuvud, pipskaft och andra pipdelar, såsom piprensare
- askkoppar och med dessa jämförbara varor
- föremål som används vid rökning eller förberedelse till rökning, såsom pipställ
- fodral, påsar, askar, burkar och andra föremål som används av konsumenter för förvaring av tobaksprodukter
- cigarettändare, oberoende av deras funktionssätt, samt deras delar, såsom deras yttre skal, räfflade friktionshjul, tomma eller fyllda bränslebehållare samt
- andra varor utöver de ovan nämnda som huvudsakligen används vid rökning eller förberedelse till rökning, såsom cigarrsnoppare och verktyg som används vid rökning av pipa.

Tändstickor betraktas inte som röktilbehör.

Med *elektronisk cigarett* avses en produkt som kan användas för inandning av nikotinånga via ett munstycke samt delar till en sådan produkt.

5. Innehållet i planen för egenkontroll

Planen för egenkontroll är grunden till näringsidkarens egenkontroll. Planen ska uppdateras alltid vid behov. En uppdatering kan behövas till exempel på basis av erfarenheter av försäljningen och de bokförda uppgifterna för egenkontrollen.

Planen för egenkontroll ska innehålla följande information och anvisningar:

- namnet på den ansvariga personen för egenkontrollen
- en förteckning över de produktgrupper som omfattas av egenkontrollen
- bokförda uppgifter om introduktioner av nyanställda
- bokförda uppgifter om problem vid försäljningen i samband med kontroller av åldern samt misstankar om förmedling
- bokförda uppgifter om åtgärder som vidtagits med anledning av problemsituationer eller myndighetskontroller.

5. 1. Ansvarig person för egenkontrollen

Innehavaren av detaljhandelstillståndet ska utse minst en ansvarig person för egenkontrollen som ser till att försäljningsförbudet iakttas och att egenkontrollen genomförs. Näringsidkaren kan antingen fungera som ansvarig person själv eller utse en person på försäljningsstället till ansvarig person som sköter alla praktiska uppgifter som hänför sig till planen för egenkontroll. Näringsidkaren ansvarar dock alltid själv för att verksamheten är lagenlig. Namnet på den ansvariga personen för egenkontrollen ska antecknas i planen för egenkontroll.

Den ansvariga personen bör i den utsträckning det är möjligt ha en chefsposition, men ändå i praktiken delta i försäljningsarbetet. Det är till fördel om personen arbetar under den tid affären har öppet, men det är inget absolut villkor. Om en försäljare behöver närmare anvisningar eller stöd kan han eller hon vända sig till den ansvariga personen.

Den ansvariga personen (näringsidkaren) ska

- allmänt taget se till att egenkontrollen fungerar på försäljningsstället
- introducera nyanställda i vad det innebär att iaktta försäljningsförbuden och ha egenkontroll
- säkerställa att alla som deltar i försäljningen vet att tobaksprodukter, nikotinvätskor, tobakssurrogat, röktilbehör eller elektroniska cigaretter inte får säljas till personer under 18 år och kan agera så att detta inte

- händer samt att alla vet hur de ska handla i en problemsituation
- kontrollera att försäljarna handlar i enlighet med givna anvisningar om förfaringssätt
 - se till att det finns en särskild blankett eller ett särskilt häfte eller annat anteckningsmaterial på försäljningsstället för anteckning av uppgifter för egenkontrollen
 - kontrollera att problemsituationer och misstankar om förmedling bokförs för egenkontrollen på försäljningsstället
 - bokföra genomförda introduktioner av nyanställda och åtgärder som vidtagits med anledning av problemsituationer eller myndighetskontroller.

5. 2. Förteckning över de produktgrupper som omfattas av egenkontrollen

Den ansvariga personen för egenkontrollen eller näringsidkaren ska sammanställa en förteckning över de produktgrupper som finns till försäljning och som omfattas av egenkontrollen. Skyldigheten att ha egenkontroll gäller tobaksprodukter, nikotinvätskor, tobakssurrogat, röktilbehör och elektroniska cigaretter.

5. 3. Bokförda uppgifter om introduktioner av nyanställda

Planen för egenkontroll ska innehålla en utredning om hur introduktionen av nyanställda genomförs i början av anställningsförhållandet. På så sätt säkerställer näringsidkaren att personalen är medveten om och kan agera så att sådana produkter som avses i tobakslagen inte säljs till personer under 18 år.

Introduktionen genomförs på det sätt som näringsidkaren anser vara ändamålsenligt. Dess innehåll ska dock utformas så att personalen känner till:

- åldersgränserna för försäljningsförbud
- vilka produkter försäljningsförbudet gäller
- hur man ska be kunden bevisa sin identitet
- hur man ska handla i problemsituationer (till exempel om köparen uppför sig hotfullt eller visar upp förfalskade papper) och vid misstanke om förmedling
- skyldigheterna att bokföra uppgifter för egenkontrollen.

Introduktioner av anställda ska bokföras för egenkontrollen antingen på blankett 1 i den modell till plan för egenkontroll som följer som bilaga till denna anvisning eller på ett separat anteckningsmaterial.

5. 4. Bokförda uppgifter om problem vid försäljningen i samband med kontroller av ålder samt misstankar om förmedling

En ung person som vill köpa tobaksprodukter, nikotinvätskor, tobakssurrogat, röktilbehör eller elektroniska cigaretter och som enligt försäljarens bedömning

kan vara minderårig ska ombes bevisa sin identitet så att hans eller hennes ålder kan kontrolleras. Åldern kan kontrolleras till exempel med hjälp av ett identitetskort med foto, ett körkort gällande minst fordon A eller B eller ett pass. Om personen bara kommer med förklaringar eller vägrar att visa upp identitetsbevis får produkterna i fråga inte säljas till honom eller henne.

Exempel på problemsituationer är kunder som visar upp ett förfalskat eller en annan persons identitetsbevis eller som uppför sig hotfullt, klagomål från kunder samt misstankar om förmedling. Problem vid försäljningen i samband med kontroller av åldern samt misstankar om förmedling ska bokföras för egenkontrollen. Det rekommenderas att dessa uppgifter bokförs på blankett 2 i modellen till planen för egenkontroll eller på ett separat anteckningsmaterial.

I restauranger med utskänkingsrättigheter eller personalrestauranger eller motsvarande försäljningsställen där kunderna endast undantagsvis är under 18 år får problem vid försäljningen i samband med kontroller av åldern samt misstankar om förmedling bokföras så att man i planen för egenkontroll skriver en sammanställning av iakttagelserna under året.

5. 5. Bokförda uppgifter om åtgärder som vidtagits med anledning av problemsituationer eller myndighetskontroller

Åtgärder som vidtagits för att avhjälpa problem som uppstått vid försäljningen av tobaksprodukter eller problem på försäljningsstället som upptäckts i samband med myndighetskontroller ska bokföras för egenkontrollen. Uppgifterna ska bokföras på blankett 3 eller på ett separat anteckningsmaterial.

Den avhjälpan åtgärden kan gå ut på till exempel att personalen utbildas i hur man kan identifiera ett förfalskat identitetsbevis eller att ett säkerhetssystem tas i bruk i butiken.

6. Bevarande av planen för egenkontroll och uppvisande av planen för tillsynsmyndigheten

Planen för egenkontroll ska vara tillgänglig som en helhet för de anställda på försäljningsstället. Den får tas med som en del av livsmedelslokalens andra planer för egenkontroll. De uppgifter som införs i planen för egenkontroll ska bevaras under det innevarande kalenderåret och det därpå följande kalenderåret.

Planen för egenkontroll ska på begäran visas upp för tillsynsmyndigheten. Denna skyldighet kan med fördel nämnas i planen för egenkontroll. Åtgärder som vidtagits med anledning av myndighetskontroller ska bokföras för egenkontrollen.

Ett dokument som myndigheten gett, till exempel ett inspektionsprotokoll, ett utlåtande eller en promemoria kan bifogas som sådant till planen för egenkontroll

eller förvaras i en särskild mapp för egenkontrollen.

Myndigheten, den ansvariga personen eller försäljaren kan också bokföra myndighetsåtgärden separat på blankett 3 eller på ett annat anteckningsmaterial.

7. Fortlöpande övervakning av köpsituationen

Med tanke på skyldigheten att ha egenkontroll är det viktigt att observera att försäljaren måste vara närvarande på försäljningsstället så att han eller hon fortlöpande kan övervaka situationer där en kund köper en tobaksprodukt, tobakssurrogat, röktilbehör, elektroniska cigaretter och nikotinvätskor. Vid varje försäljningsdisk på försäljningsstället ska det hela tiden finnas en försäljare som övervakar köpsituationer av de angivna produkterna. Med andra ord ska försäljningsdisken stängas för den tid som försäljaren håller paus, eller också ska en annan försäljare stå vid kassan under pausen.

Med köpsituation avses följande händelsekedja: en produkt väljs, betalas och tas emot. Alla sådana situationer där en kund väljer till exempel tobaksprodukter eller nikotinvätskor, betalar produkterna i kassan eller får dem i sin besittning betraktas således som köpsituationer, och försäljaren ska kunna övervaka dem alla fortlöpande. Detta innebär att försäljningsdiskarna måste placeras på ett sådant sätt på försäljningsstället att det är möjligt att fortlöpande övervaka en köpsituation.

Det är förbjudet att sälja tobaksprodukter, tobakssurrogat, röktilbehör, elektroniska cigaretter och nikotinvätska från en automat. Syftet med förbudet är i första hand att effektivisera kontrollen av åldersgränserna i fråga om produkterna. Med automat avses en apparat där kunden väljer och betalar en produkt och också tar emot produkten. De automater för val av tobaksprodukter som används i dagligvarubutiker är inte sådana automater som avses i tobakslagen.

8. Lagstiftning

Egenkontrollen över försäljningen av de produkter som avses i tobakslagen grundar sig på landskapets tobakslag. Mer detaljerade bestämmelser om planen för egenkontroll finns i ändring av landskapslagen om tobak och relaterade produkter samt i landskapsförordningen om tobak och relaterade produkter.

8. 1. Landskapslag (2020:111) om ändring av landskapslagen (1978:52) om tobak och relaterade produkter

2 § Förbud mot försäljning till minderåriga

Tobaksprodukter och relaterade produkter får inte säljas eller på annat sätt överlåtas till den som inte har fyllt 18 år. Vid behov ska försäljaren förvissa sig

om kundens ålder. Den som säljer tobaksprodukter och relaterade produkter i näringsverksamhet ska vara minst 18 år, personer som har fyllt 15 år får dock sälja sådana produkter om det sker under tillsyn av en person som fyllt 18 år.

5ad § 3) Plan för egenkontroll

Egenkontroll ska för återförsäljare omfatta en plan föra att genomföra en sådan kontroll av köparens ålder som avses i 2§ om förbud att sälja eller på något annat sätt överlåta tobaksprodukter eller relaterade produkter till någon som inte har fyllt 18 år.

8. 2. Landskapsförordning (2021:150) om tobak och relaterade produkter

1 § Ansvarig person för egenkontrollen

En återförsäljare som säljer sådana produkter som avses i 2 § 1 mom. i landskapslagen om tobak och relaterade produkter ska tillse att minst en person har ansvaret för egenkontrollen och som har hand om det praktiska utförandet av de uppgifter som hänför sig till planen för egenkontroll.

2 § Innehållet i och utarbetandet av planen för egenkontroll

Den plan för egenkontroll som avses i 5ad § 1 mom. 3 punkt i landskapslagen om tobak och relaterade produkter ska innehålla uppgifter om den person som är ansvarig för egenkontrollen samt en förteckning över de produktgrupper som omfattas av egenkontrollen. Planen för egenkontroll ska uppdateras vid behov. I planen för egenkontroll ska följande uppgifter införas:

- 1) genomförd introduktion av nyanställda,
- 2) problem vid försäljningen i samband med kontroller av åldern samt misstankar om förmedling,
- 3) åtgärder som vidtagits med anledning av problemsituationer eller myndighetskontroller.

I serveringsställen med tillstånd till servering av alkoholdrycker eller personalrestauranger eller motsvarande försäljningsställen där kunderna endast undantagsvis är under 18 år, får införandet av de uppgifter som avses i 2 mom. 2 punkten göras genom att i planen för egenkontroll skriva en sammanställning av iakttagelserna under året.

Planen för egenkontroll ska vara tillgänglig som en helhet för de anställda vid försäljningsstället och för tillsynsmyndigheterna. Den får tas med som en del av livsmedelslokalens andra planer för egenkontroll. De uppgifter som avses i 2 mom. ska bevaras under det innevarande kalenderåret och det därpå följande kalenderåret.